

דוח פיגועי ההתאבדות 2017: פחות פיגועים, יותר נשים

אביעד מנדלבאום ויורם שוייצר

כמדי שנה, התכנית לחקר טרור ולוחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי מפרסמת את נתוני פיגועי ההתאבדות שבוצעו במהלך שנה קלנדרית ואת המגמות העולות מהם. גם בשנת 2017, טרור המתאבדים שימש כלי לחימה בידי כוחות צבאיים למחצה בפעילותם נגד צבאות מדינות, בעיקר אך לא רק בידי לוחמי 'המדינה האסלאמית'. הארגונים המזהים עצמם כמשתייכים לזרם הסלפיה-ג'האדיה ממשיכים להוות הגורם המרכזי בהפעלת טרור המתאבדים, כשבראשם ניצבים עדיין כוחות 'המדינה האסלאמית' ושותפיה. נתון בולט הוא מעורבותן הגוברת של נשים, ובהן ילדות ונערות, בפיגועי ההתאבדות. ברור כי בשל יתרונותיו של דפוס פעולה זה לבניית דימוי העוצמה ויכולת ההרתעה של מפעיליו, ייעשה בו גם בשנה הקרובה שימוש מרבי, על פי היכולת של ארגוני הטרור המשתייכים למחנות 'המדינה האסלאמית' ואל-קאעדה להוציאם לפועל.

פיגועי ההתאבדות היו ועודם אחד הכלים האפקטיביים ביותר העומדים לרשות ארגוני טרור להשגת יעדיהם. פיגועי ההתאבדות הינם לרוב קטלניים במיוחד ויוצרים בקרב הציבור הנפגע תחושה קשה של חוסר אונים, הנובע מכך שלכאורה אין דבר העשוי להרתיע אדם המוכן להרוג את עצמו במו ידיו כדי לפגוע באויביו. ולכן, פיגועי ההתאבדות מסייעים לשולחי המתאבדים ולארגונים לבנות דימוי עוצמה רב בהרבה מכוחם הממשי.

כמדי שנה, התכנית לחקר טרור ולוחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי מפרסמת את נתוני פיגועי ההתאבדות שבוצעו במהלך שנה קלנדרית ואת המגמות העולות מהם. בשנים האחרונות גבר הקושי לעקוב אחר הנתונים בעיקר באזורי הלחימה מרובי פעילות, דוגמת עיראק וסוריה, שבהן שולבו מתאבדים בלחימה האינטנסיבית שניהלה 'המדינה האסלאמית' בהם, ובעיקר משום שדוברי 'המדינה האסלאמית' פרסמו כחלק ממסע התעמולה שהם מנהלים מספרי מתאבדים גבוהים במיוחד, שלא אומתו במקורות חיצוניים ועל כן לא נכללו בדו"ח זה (כך למשל, טענו דוברי 'המדינה האסלאמית' בפרסומיה הרשמיים כי השנה הייתה אחראית ל-771 פיגועים בסוריה ועיראק בלבד). משום כך, הספירה להלן מתבססת על סמך לפחות שני מקורות שונים ובלתי תלויים, בנוסף, מתקפת מתאבדים משולבת על מספר יעדים סמוכים נספרת בדו"ח זה כפיגוע אחד.

על פי רישומינו, בוצעו בשנת 2017 ב-23 מדינות ברחבי העולם 348 פיגועי התאבדות, בידי כ-623 מחבלים, מתוכם כ-137 נשים - המספר הגבוה ביותר של מתאבדות מאז החלה השתתפות נשים בפיגועי ההתאבדות. בפיגועי ההתאבדות השנה נהרגו כ-4,310 ונפצעו כ-6,700 בני אדם, ומספר פיגועי ההתאבדות שבוצעו השנה הוא הנמוך ביותר זה ארבע שנים.

גם השנה, 'המדינה האסלאמית' הייתה הגורם המוביל בביצוע פיגועי ההתאבדות והייתה אחראית ישירות ובעקיפין (באמצעות ארגונים שנשבעו לה אמונים), ל-220 פיגועים,

המהווים כ-63 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם, לעומת 322 פיגועים שהייתה אחראית להם בשנה שעברה, שהיוו אז כ-70 אחוזים. אל-קאעדה ושותפיו ברחבי העולם היו אחראים ל-87 פיגועים, המהווים כ-25 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות השנה, לעומת 106 פיגועים אשתקד - כ-22.5 אחוזים. בסך הכל, הארגונים המשתייכים לזרם הסלפיה-ג'יהאדיה (בעיקר משני המחנות של 'המדינה האסלאמית' ושל אל-קאעדה ושותפיו) היו אחראים השנה לפחות ל-313 מהפיגועים. גורמי הסלפיה-ג'יהאדיה אחראים לפחות ל-90 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם השנה. לשאר פיגועי ההתאבדות שבוצעו השנה לא ניטלה אחריות וכנראה שרובם קשורים גם הם לזרם רעיוני זה.

גם השנה נותר המזרח התיכון הזירה המרכזית שבה התבצעו מרבית פיגועי ההתאבדות בעולם, אך השנה חלה בה ירידה של למעלה מ-50 אחוזים במספר פיגועי ההתאבדות באזור. עם זאת, באפריקה ובעיקר בדרום אסיה חלה עלייה במספר פיגועי ההתאבדות, של כ-30 ו-21.5 אחוזים, בהתאמה. יצוין שהשנה שוגרו 137 נשים ונערות לביצוע פיגועי התאבדות – המספר הגבוה ביותר של מתאבדות מאז החלו הארגונים להשתמש בנשים בדפוס פעולה זה.

עם זאת בשנת 2017 חלה במזרח התיכון ירידה משמעותית של כ-54.5 אחוזים בפיגועי ההתאבדות לעומת 2016, מ-298 ל-135, ומספר המפגעים ירד בשיעור דומה. רובם המכריע של פיגועי ההתאבדות באזור, כ-103 (כ-76.5 אחוזים), בוצעו על ידי 'המדינה האסלאמית' ושלוחותיה. עיראק הייתה המדינה בה בוצע מספר פיגועי ההתאבדות הרב ביותר (כ-64), ואחריה סוריה (כ-40). אולם בשתיקה, לצד לוב, חלה ירידה ניכרת של כ-50 אחוזים במספרם ב-2017 - מגמה שניתן ליחסה להיחלשות 'המדינה האסלאמית' בשטחן בשלהי 2016. פיגועים נוספים אירעו בתימן (11), במצרים (10), לבנון (2), ערב הסעודית (2), טורקיה (1). פיגוע נוסף בוצע לראשונה השנה ברצועת עזה, כאשר פעיל מזרם הסלפיה-ג'יהאדיה הפעיל חגורת נפץ נגד כוחות חמאס שניסו לעוצרו במעבר רפיח.

באפריקה ובאסיה (בעיקר באפגניסטן), חלה ב-2017 עלייה במספר פיגועי ההתאבדות: באסיה בוצעו כ-101 פיגועים (כ-29 אחוזים) לעומת כ-83 פיגועים אשתקד (כ-17.5 אחוזים), ובאפריקה בוצעו כ-112 פיגועי התאבדות (כ-32 אחוזים) מכלל פיגועי ההתאבדות השנה, לעומת כ-86 פיגועים (כ-18 אחוזים) ב-2016. עלייה זו ניתן לייחס למעורבות ההולכת וגוברת של הארגונים המזוהים עם 'המדינה האסלאמית' באזור.

באפריקה בוצעו כ-112 פיגועי התאבדות, עלייה של כ-30 אחוזים לעומת 2016. מספר הפיגועים הגבוה ביותר תועד בניגריה, בסומליה ובקמרון (כ-57, 26 ו-25 פיגועים בהתאמה). בדומה לאסיה, יבשת אפריקה היא זירת התגוששות בין מחנות הג'יהאד העולמי: אחד ממחוזות 'המדינה האסלאמית', מחוז מערב אפריקה (בוקו-חראם), לבין מחנה אל-קאעדה ושלוחתו בסומליה, ארגון א-שבאב. ארגונים אלו ביצעו את רובם המכריע של פיגועי ההתאבדות שפקדו את היבשת. מאפיין בולט בשיטת פעולתם הוא ההתמקדות במטרות בקרב האוכלוסייה האזרחית (כ-67 פיגועים) לעומת מטרות ביטחוניות-צבאיות (כ-31). בהתאמה, קטלניות הפיגועים ביבשת בכלל ובקרב מרחבי הפעילות של ארגונים אלו גברה. פיגועים נוספים היו במאלי (2), בניז'ר ובאלג'יריה - פיגוע התאבדות אחד בכל אחת מהמדינות.

ובאסיה, מרבית הפיגועים בוצעו באפגניסטן ובפקיסטן, בהן מתחוללת תחרות בין מחנה אל-קאעדה, שלוחת הארגון בתת-היבשת ההודית והטאליבן באפגניסטן ופקיסטן, לבין מחנה 'המדינה האסלאמית', מחוז ח'וראסן באפגניסטן והקבוצות המזוהות עמו בבנגלדש ופקיסטן. באפגניסטן בוצעו כ-67 פיגועי התאבדות שגרמו למותם של כ-1045 הרוגים, על כמחציתם (כ-31) אחראי הטאליבן. בפקיסטן בוצעו כ-22 פיגועי התאבדות שגרמו למותם של כ-262 הרוגים, ופיגועים נוספים בוצעו בבנגלדש (6), ברוסיה (2), בהודו (2) ובאינדונזיה (1). איראן, חוותה לראשונה מאז שנת 2012, פיגוע התאבדות קטלני שבוצע במסגרת התקפה משולבת על אתריה הסמליים של המדינה בטהראן.

כאמור, נתון בולט הוא מעורבותן הגוברת של נשים, ובהן ילדות ונערות, בפיגועי ההתאבדות, מגמה זו בלטה גם בשנתיים הקודמות בעיקר בהפעלתן בידי ארגון בוקו חראם ונמשכה ביתר. כ-137 נשים לקחו חלק בפיגועי התאבדות בשנה זו, לעומת 77 בשנה שלפני כן ו-118 ב-2015. כ-61 פיגועי התאבדות בוצעו במעורבותן של כ-137 נשים ב-6 מדינות ברחבי העולם. בפיגועים אלה נהרגו כ-333 בני אדם. כ-126 מהנשים (כ-92 אחוזים) מהן פעלו באפריקה, כולן בשירות ארגון בוקו חראם. יתכן שהיו מקרים נוספים של הפעלת נשים כמתאבדות בעיקר באפריקה ובעיראק שלא נכללו בדו"ח עקב מגבלת דיווחיים. לדוגמה, בחודש יוני השנה נמסר כי במהלך הקרבות לשחרור העיר מוסול בעיראק הגבירה 'המדינה האסלאמית' את שימושה במחבלות מתאבדות ושיגרה כ-38 מחבלות מתאבדות. אולם, על פי רישומנו, כ-7 מתאבדות בלבד שוגרו בעיראק בשנה המדווחת.

ראוי לציון כי בישראל, על אף שבמהלך 2017 לא בוצעו בפועל פיגועי התאבדות, אך סוכלו 13 פיגועים שתוכננו בידי ארגוני הטרור הפלסטינים - כך על פי דברי ראש השב"כ הישראלי בשיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת (דצמבר השנה).

לסיכום, גם בשנת 2017 המשיכו פיגועי ההתאבדות להוות נשק קטלני ויעיל בידי ארגוני טרור שונים ברחבי העולם. למרות הירידה בהיקף התופעה ביחס לשנה הקודמת, טרור המתאבדים שימש כלי לחימה בידי כוחות צבאיים למחצה בפעילותם נגד צבאות מדינות, בעיקר אך לא רק בידי לוחמי 'המדינה האסלאמית'. זאת, מעבר לפיגועי התאבדות שביצעו ארגונים שונים ברחבי העולם בערים נגד אזרחים שאינם לוחמים.

הארגונים המזהים עצמם כמשתייכים לזרם הסלפיה-ג'האדיה ממשיכים להוות הגורם המרכזי בהפעלת טרור המתאבדים, כשבראשם ניצבים עדיין 'המדינה האסלאמית' ושותפיה. נוכח, ולמרות התבוסות הצבאיות שנחלה 'המדינה האסלאמית' בעיראק ובסוריה ואבדן הבסיס הטריטוריאלי של הח'ליפות, נראה כי צפויה ירידה נוספת בשנה הקרובה במספר המתאבדים שתוכל לשגרם ישירות. מנגד, נראה כי שותפיה ימשיכו לשגר מתאבדים ונותר לראות עד כמה יוכלו לשמור על רמת פעילותם זו בשנה הבאה - גם ללא הסיוע שהעניקה להם 'המדינה האסלאמית' כאשר שלטה בערים מרכזיות בלב הלבאנט.

ברור כי בשל יתרונותיו של דפוס פעולה זה לבניית דימוי העוצמה ויכולת ההרתעה של מפעיליו, ייעשה גם בשנה הקרובה שימוש מרבי, על פי היכולת של ארגוני הטרור המשתייכים למחנות 'המדינה האסלאמית' ואל-קאעדה, להוציאם לפועל.

*** תודות למתמחי התכנית לחקר טרור ולוחמה בעצימות נמוכה, שסייעו בהכנת הדו"ח:
דריה שטרית, עידו זכאי, רון גילה, אריה בן עס, אדם גולדמן, עפרי גבע, גיא שילה, טל
ברוקמן, ניר אזורן, טלי מיאסקובסקי ורותם דולב